

บทที่ 2

ประวัติความเป็นมาของหมู่พระมหามณเฑียร

พระมหาปราสาทและพระราชมณเฑียรสถาน เป็นสถานที่ประกอบพระราชพิธีที่สำคัญสูงสุดของประเทศ คือ พระราชพิธีบรมราชาภิเษกมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจนถึงรัชกาลปัจจุบัน นอกจากนี้พระมหามณเฑียรยังเป็นที่ประทับ ที่เสด็จออกมหาสมาคม รับพระราชสาส์นจากทูตานุทูตต่างประเทศ รวมทั้งเป็นที่เสด็จออกขุนนางปรึกษาราชการแผ่นดิน ซึ่งเป็นศูนย์กลางของการปกครองประเทศอีกด้วย¹

บริเวณพระราชฐานส่วนนี้ได้มีอาคารทั้งอาคารที่สร้างขึ้น ถูกรื้อถอนไปและสร้างขึ้นใหม่หลายหลัง ในรัชกาลที่ 1 เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้โปรดฯ ให้สถาปนาพระบรมมหาราชวัง จึงโปรดฯ ให้สร้างพระราชมณเฑียรสถานขึ้นหมู่หนึ่งเป็นการชั่วคราว เพื่อใช้เป็นที่ประทับและศูนย์กลางการปกครองของประเทศ และได้ประกอบพระราชพิธีปราบดาภิเษกเป็นพระปฐมกษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ในปี พ.ศ. 2325 ซึ่งที่ตั้งของพระราชมณเฑียรสถานชั่วคราวครั้งนั้นคือที่ตั้งของหมู่พระมหามณเฑียรในปัจจุบัน (รูปที่ 1) หลังจากได้เสด็จปราบดาภิเษกแล้วจึงโปรดฯ ให้สร้างพระมหาปราสาทและพระราชมณเฑียรขึ้นเป็นการถาวรในเวลาต่อมา แบบแผนการวางตำแหน่งพระมหาปราสาทและพระราชมณเฑียรนั้น

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดฯ ให้ยึดถือแบบแผนของพระราชวังหลวงสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นหลัก โดยโปรดฯ ให้สร้างพระที่นั่ง 2 หมู่ หันหน้าไปทางทิศเหนือ เอาแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นด้านซ้ายของพระราชวัง ขนาดและรูปร่างของพระที่นั่งให้ใกล้เคียงกับของพระที่นั่งองค์ต่าง ๆ ในพระราชวังหลวงสมัยกรุงศรีอยุธยา กล่าวคือ

1. สร้างพระที่นั่งอินทราภิเษกมหาปราสาท หรือพระที่นั่งอมรินทราภิเษกมหาปราสาท ซึ่งมีขนาดและรูปร่างแบบเดียวกับพระที่นั่งสรรเพ็ชรปราสาท พร้อมทั้งมีพระปรัศว์ซ้าย พระปรัศว์ขวา และเรือนจันทร์เป็นเรือนบริวาร ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของพระราชฐานชั้นกลาง² พระที่นั่งองค์นี้เป็นที่ประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเต็มตามพระราชประเพณีอีกครั้งหนึ่ง ในปี พ.ศ. 2328³

2. สร้างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทขึ้นทดแทนพระที่นั่งอินทราภิเษกมหาปราสาท ซึ่งถูกไฟไหม้ในปี พ.ศ. 2332 ให้มีขนาดเดียวกับพระที่นั่งสุริยamarin ใน การสร้างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทนี้ จึงได้โปรดฯ ให้สร้างพระที่นั่งพิมานรัตยาเป็นที่ประทับต่อเนื่องกับพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พร้อมทั้งสร้างพระปรัศว์ซ้ายขึ้นทดแทนองค์เดิมที่ถูกไฟไหม้

3. รื้อพระมหามณเฑียรชั่วคราวและสร้างหมู่พระมหามณเฑียรที่ถาวรขึ้นใหม่⁵

พระที่นั่งอินทราภิเษกมหาปราสาท หรือพระที่นั่งอมรินทราภิเษก⁶

ที่ตั้ง พระที่นั่งองค์นี้ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของพระราชฐานชั้นกลาง โดยองค์พระที่นั่งทอดยาวไปตามทิศเหนือ - ใต้ มีพระปรัศว์ซ้าย พระปรัศว์ขวา เป็นเรือนบริวารทางด้านทิศตะวันตกและทิศตะวันออก มีเรือนจันทร์เป็นเรือนด้านสกัดทางด้านทิศใต้⁷

ประวัติและวิวัฒนาการ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดฯ ให้สร้างพระบรมมหาราชวัง พระที่นั่งอินทราภิเษกมหาปราสาท เป็นพระที่นั่งองค์แรกที่สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2326 มีขนาดสูงเท่ากับพระที่นั่งศรีสรรเพ็ชรปราสาท⁸ ในพระราชวังหลวงครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เพื่อใช้เป็นที่พักประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก องค์พระที่นั่งเป็นแบบไทย มุขหน้ามุขหลังยาวเท่ากับมุขข้าง บนยอดหลังคามีปราสาท มีไชราชของยอดปราสาททั้ง 4 มุม รับด้วยคันทวยและหลังคาลาดด้วยดีบุก และเมื่อได้มีการสร้างพระที่นั่งฯ สำเร็จลงในปี พ.ศ. 2327⁹ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้โปรดฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเต็มตามประเพณีอีกครั้งหนึ่งที่พระที่นั่งองค์นี้ ต่อมาเมื่อเสด็จมาประทับก็ได้ทรงใช้พระฉากกั้นมุขหลังเป็นที่บรรทมและใช้มุขหน้าเป็นที่เสด็จออกว่าราชการ

ต่อมาในปี พ.ศ. 2332 เกิดฝนตก อสุนีบาตตกหน้าที่หน้ามุขเด็จพระที่นั่งเกิดเพลิงไหม้ ที่เครื่องบนพระมหาปราสาทและไฟลามไปจนไหม้หมดองค์ รวมไปถึงพระปรัศว์ซ้ายอีกองค์หนึ่งด้วย ดังหลักฐานจากคำโคลงของพระองค์เจ้าเกษมศรีสุโขทัย¹⁰ ได้ทรงนิพนธ์ไว้ว่า

ปีพันร้อยเศษห้า	สิบเอ็ด ¹¹	ระกาแล
เกิดพิรุณลงเปิด	พรางพร้อย	
อสุนีตกมุขเด็จพระ	ปราสาท	
นามอมรินทราภิเษกสร้อย	ศัพทก์้อง	เกิดพลั้ง
คุใหม่มุขสี่ด้าน	โทรมลง	
ลามติดพระปรัศว์องค์	ฝ่ายซ้าย	
สนมนาตราขสุริวงศ์	ต่างวุ่น	วายแฮ
พาพวกระเห็ดย้าย	ออกพ้น	วังสถาน ¹²

เมื่อพระที่นั่งอมรินทราภิเษกได้ถูกไฟไหม้ จึงมีความจำเป็นต้องรื้อ รัชกาลที่ 1 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาเพชรพิชัย(สน) สมุหนายก¹³ เป็นแม่กองในการรื้อซากพระที่นั่งองค์นี้ แล้วจึงโปรดฯ ให้จัดสร้างพระมหาปราสาทองค์ใหม่ แต่ไม่ได้สร้างเหมือนองค์เดิม ในพระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ได้กล่าวถึงพระมหาปราสาทองค์ใหม่นี้ว่าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ถือนขนาดเท่ากับพระที่นั่งสุริยามรินทร์¹⁴ ซึ่งเป็นพระที่นั่งที่ใช้ในการประดิษฐานพระบรมศพในสมัยกรุงศรีอยุธยา และได้พระราชทานนามว่าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท¹⁵ จะเป็นที่น่าสนใจกันว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีพระราชประสงค์ที่จะสร้างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทนี้สำหรับประดิษฐานพระบรมศพ เมื่อพระองค์เสด็จสู่สวรรคต รัชกาลที่ 2 ผู้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติสืบสันตติวงศ์ จึงได้อัญเชิญพระบรมศพของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกประดิษฐาน ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทนี้¹⁶ ซึ่งในเวลาต่อมาพระที่นั่งองค์นี้ก็ใช้เป็นประดิษฐานพระบรมศพของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศ์ชั้นสูง¹⁷

หมู่พระมหามณเฑียร (หมู่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน)

พระมหามณเฑียรหรือหมู่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมานนี้ ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของพระบรมมหาราชวัง เป็นพระมหามณเฑียรที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้โปรดฯ ให้สร้างขึ้นที่ตำแหน่งเดิมของพระราชมณเฑียรชั่วคราว¹⁸ เมื่อครั้งทรงปราบดาภิเษกเป็นพระปฐมกษัตริย์แห่งพระราชวงศ์จักรี

พระที่นั่งในหมู่พระมหามณเฑียรนี้ มีพระที่นั่งอยู่ 5 องค์ และหออีก 2 หอ คือ หอพระสุลาลัย และ หอพระธาตุมณเฑียร แต่เดิมมีนามรวมว่า จักรพรรดิพิมานและรวมไปถึงท้องพระโรงหน้า และท้องพระโรงหลัง ครั้นต่อมาในรัชกาลที่ 3 จึงได้พระราชทานนามแยกออกเป็น จักรพรรดิพิมาน ไพศาลทักษิณ อมรินทร์วินิจฉัย¹⁹ ฉะนั้นนามจักรพรรดิพิมานในระยะหลังจึงจำกัดเฉพาะพระมหามณเฑียรที่ประทับองค์ในพร้อมด้วยพระปรีศวังวและพระปรีศวังซ้าย ซึ่งตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกของท้องพระโรงเท่านั้น²⁰

ดังที่กล่าวแต่ต้นแล้วว่า พระราชฐานชั้นกลางนี้เป็นศูนย์กลางของการปกครองและที่ประทับในสมัยรัชกาลที่ 1 รัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 3 หมู่พระมหาปราสาทและพระราชมณเฑียรนี้จึงเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ส่วนมากจะประทับเป็นประจำที่หมู่พระที่นั่ง

จักรพรรดิพิมานและถ้ำถึงคราวซ่อมหมู่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน พระมหากษัตริย์ก็จะย้ายไปประทับที่พระที่นั่งพิมานรัตยา คราวจนสมัยรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดฯ ให้สร้างพระมหามณเฑียรขึ้นใหม่ พระราชทานนามว่า พระอภิเนาว์นิเวศน์ ซึ่งตั้งอยู่

ในสวนขวาของพระมหามณเฑียร²¹ รัชกาลที่ 4 จึงได้เสด็จไปประทับที่พระมหามณเฑียรนั้นเป็นประจำวันเสด็จสวรรคตที่พระที่นั่งบรมพิมานในหมู่พระอภิเนาว์นิเวศน์ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อแรกเสวยราชย์ก็ได้เสด็จกลับมาประทับที่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมานอีกครั้งหนึ่ง แต่ก็ปรากฏว่าไม่เหมาะกับการรับแขกเมือง อีกทั้งทรงอาลัยในพระบรมราชชนก จึงมิได้เสด็จไปประทับที่พระอภิเนาว์นิเวศน์ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งขึ้นใหม่ที่บริเวณพระตำหนักตึกในเขตพระราชฐานชั้นในที่ทรงพระราชสมภพ จัดเป็นพระราชมณเฑียรที่ประทับใหม่ คงใช้หมู่พระมหามณเฑียรเดิมนี้เป็นที่ประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ²²

แต่อย่างไรก็ตามหมู่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมานนี้ ก็ยังเป็นที่ประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ เสมอมาทุกรัชกาล เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษกตั้งแต่รัชกาลที่ 2 เป็นต้นมา จนถึงรัชกาลปัจจุบันตลอดจนพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา เป็นต้น ฉะนั้นหมู่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมานหรือหมู่พระมหามณเฑียรจึงเป็นหัวใจที่สำคัญของพระบรมมหาราชวัง²³

แผนผังของหมู่พระมหามณเฑียร

หมู่พระมหามณเฑียรที่ประทับนี้ (แผนผังที่ 1) เป็นพระที่นั่งหมู่ใหญ่ที่สร้างขึ้นตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ประกอบด้วยพระที่นั่งหลายองค์เชื่อมต่อเนื่องกัน ต่อมาเมื่อแยกกันคนละหลัง โดยยึดถือพระที่นั่งจักรพรรดิพิมานเป็นองค์ประธาน ซึ่งเป็นพระวิมานที่บรรทมเชื่อมต่อกับห้องพระโรงหน้านำไปสู่พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ซึ่งใช้เป็นที่พักประทับทรงพระตำราญและพระที่นั่งอัมรินทรวินิจฉัยซึ่งเป็นที่เสด็จออกว่าราชการ ด้านหลังขององค์พระที่นั่งจักรพรรดิพิมานติดต่อกับห้องพระโรงหลัง เชื่อมด้วยพระปรีศวัซัยและพระปรีศวังวา ทางด้านทิศตะวันตกและทิศตะวันออกตามลำดับ ใช้เป็นที่ประทับของฝ่ายใน นอกจากนั้นเป็นธรรมเนียมของพระราชมณเฑียรที่จะมีที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปฏิมากรสำหรับนมัสการอยู่ใกล้พระที่นั่งที่ประทับและมีที่ประดิษฐานพระบรมอัฐิของสมเด็จพระโอยการิบดี พระอัยยิกา และพระชนกนาถ พระบรมราชชนนีเป็นที่สักการะ ฉะนั้นในหมู่พระมหามณเฑียรนี้จึงมีหอพระสุลาลัย และหอพระธาตุมณเฑียรเป็นหอพระและหอพระบรมอัฐิตามลำดับ ซึ่งหอพระทั้ง 2 หอนี้ ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกของพระที่นั่งไพศาลทักษิณ นอกจากนั้นหมู่พระมหามณเฑียรนี้มีกำแพงแก้วล้อมรอบบริเวณกำแพงแก้วด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือเป็นที่ตั้งของหอศาสตราคม ซึ่งเป็นที่พระสงฆ์สวดพระพุทธรูป ทำน้ำปฤตเพื่อประพรมพระมหามณเฑียร และด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ

เป็นที่ตั้งของพระที่นั่งดุสิตาภิรมย์ซึ่งเป็นพระที่นั่งเย็น และบางครั้งจัดเตรียมเป็นที่รับราชทูตตลอดจนถึงยังพระประจำวันในบางรัชกาลอีกด้วย²⁴

ประวัติและวิวัฒนาการของหมู่พระมหามณเฑียร

หมู่พระมหามณเฑียรนี้สร้างเป็นพระที่นั่งถาวร ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช หลังจากที่ได้ทรงประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ที่พระที่นั่งอินทราภิเษกมหาปราสาทในปี พ.ศ. 2338²⁵ การสร้างพระมหามณเฑียรหมื่นเป็นการสร้างขึ้นพร้อมกันทุกพระที่นั่ง รวมทั้งหอต่าง ๆ ที่ได้กล่าวแล้ว

ในรัชกาลที่ 2 สันนิษฐานว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์หอพระสุลาลัยและหอพระราชมณเฑียรเป็นการใหญ่ ทั้งจากการที่พระองค์ได้อัญเชิญพระพุทธรูปยรต์มาจากนครจำปาศักดิ์ และประดิษฐานไว้ที่หอพระสุลาลัย นอกจากนี้ยังโปรด ฯ ให้สร้างพระที่นั่งองค์เล็ก ๆ ขึ้นองค์หนึ่งเรียกว่าพระที่นั่งสนามจันทร์ ตั้งอยู่ที่ศาลาด่านทิศตะวันตกของพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ฯ หน้าหอพระราชมณเฑียร²⁶

ในรัชกาลที่ 3 สันนิษฐานว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรด ฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์ พร้อมทั้งทำฝาก่ออิฐฉาบปูน และก่ออิฐหุ้มเสาไม้ที่ท้องพระโรงพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ฯ ตลอดจนท้องพระโรงหน้าพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ที่ภายในท้องพระโรงพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ฯ โปรด ฯ ให้เสริมฐานพระที่นั่งบุษบกมาลาที่มุขด้านใต้ให้สูงเสมอพระที่นั่งไพศาลทักษิณ²⁷ ส่วนพระที่นั่งดุสิตาภิรมย์เดิมเป็นพระที่นั่งโถงโปรด ฯ ให้ก่อกำแพงหุ้มเสาแบบที่เรียกว่า “ช่องกบ”²⁸ ส่วนพระที่นั่งไพศาลทักษิณแต่เดิมไม่มีภาพเขียน ได้ทรงพระราชดำริให้เขียนขึ้นใหม่เป็นภาพสวรรค์ชั้นดาวดึงส์²⁹

การบูรณะซ่อมแซมครั้งนั้นใช้เวลา 1 ปี ในระหว่างการซ่อม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จ ฯ ไปประทับ ณ พระที่นั่งพิมานรัตยา ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีสมโภชและเฉลิมพระราชมณเฑียรรวม 3 วัน เริ่มตั้งแต่วันที่ 20 เมษายน พ.ศ.2372 ในวันที่ 22 เมษายน เป็นวันเสด็จขึ้นเฉลิมพระราชมณเฑียร³⁰

ในรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรด ฯ ให้สร้างซุ้มจระนำที่พระทวารและพระบัญชาพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ซึ่งแต่เดิมไม่มี และโปรด ฯ ให้เขียนลายผนังของพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ซึ่งแต่เดิมไม่มี และโปรด ฯ ให้เขียนลายผนังของพระที่

นั่งอมรินทร์วินิจฉัยใหม่เป็นลายดอกไม้กันแย่ง (ในการซ่อมผนังครั้งต่อ ๆ มาทุกยุคทุกสมัย แม้จะได้ฉาปูนถือผิวผนังใหม่ แต่ก็คงคัดลอกลายเดิมมาเขียนใหม่)³¹

ผลเนื่องจากการสร้างเก๋งหน้าพระที่นั่งอมรินทร์วินิจฉัย ๑ จึงทำให้ต้องรื้อกำแพงแก้วด้านทิศเหนือ เพราะสถานที่คับแคบจึงโปรด ๑ ให้ขยายกำแพงแก้วออกไปและหักมุมมาจดกำแพงแก้วของเดิมที่พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ และโปรด ๑ ให้สร้างซุ้มพระทวารขึ้น 2 ซุ้ม ทางทิศเหนือและทิศตะวันตก ด้านทางทิศเหนือ พระราชทานนามว่า พระทวารเทวอภิบาลและทางด้านตะวันตกตั้งอยู่ใกล้กับพระที่นั่งสนามจันทร์พระราชทานนามว่า พระทวารเทเวศรรักษา³²

พระที่นั่งอมรินทร์วินิจฉัยมหาสุรย์พิมาน

ตั้งอยู่ทางด้านทิศเหนือของหมู่พระมหามณเฑียร ต่อกับพระที่นั่งไพศาลทักษิณ มีกำแพงแก้วล้อมรอบทั้งด้านทิศเหนือ ทิศตะวันออกและทิศตะวันตก ตอนหน้าของพระที่นั่งมีพระที่นั่งโถงตั้งอยู่ชิดกับด้านสกัดทางทิศเหนือ ทำหน้าที่คล้ายกับท้องพระโรงก่อนเข้าสู่พระที่นั่ง

พระที่นั่งอมรินทร์วินิจฉัย ๑ หรือพระที่นั่งอมรินทร์วินิจฉัยมหาสุรย์พิมานนั้น เป็นพระที่นั่งที่มีความสำคัญอย่างสูงในพระมหามณเฑียรหมู่นี้ เพราะเป็นท้องพระโรงที่พระมหากษัตริย์เสด็จออกมหาสมาคม ที่เสด็จออกขุนนาง ประกอบพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ตลอดจนที่เสด็จออกรับทูตต่างประเทศที่เข้ามาเจริญพระราชไมตรี³³

พระราชบัลลังก์ประจำองค์พระที่นั่ง

พระที่นั่งอมรินทร์วินิจฉัยมหาสุรย์พิมานนี้ เป็นพระที่นั่งท้องพระโรงสำหรับเสด็จออกฝ่ายหน้า อาทิเช่น เสด็จออกขุนนาง ออกมหาสมาคม ออกทรงบำเพ็ญพระราชกุศลต่าง ๆ จึงต้องมีพระราชบัลลังก์ สำหรับสมเด็จพระมหากษัตริยาธิราชเจ้าประทับตั้งประจำอยู่

พระราชบัลลังก์ที่ตั้งอยู่ในปัจจุบัน มี 2 องค์ คือ พระที่นั่งบุษบกมาลามหาพิมานตั้งอยู่ชิดกับฐานอัมรินทร์หน้าพระทวารเทวราชมเหศวรองค์หนึ่ง และพระแท่นมหาเศวตฉัตรซึ่งตั้งอยู่เบื้องหน้าที่พระที่นั่งบุษบกมาลามหาพิมานอีกองค์หนึ่ง

พระที่นั่งบุษบกมาลามหาพิมานนี้ แต่เดิมเป็นที่ประทับของสมเด็จพระมหา กษัตริยาธิราชเจ้า เมื่อเวลาเสด็จออกมหาสมาคมในโอกาสต่าง ๆ รวมทั้งในการเสด็จออกรับทูตต่างประเทศที่เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี มีหลักฐานปรากฏว่า เมื่อคราวที่ผู้สำเร็จราชการอินเดียของอังกฤษ ส่งจอห์น ครอว์ฟอร์ด เป็นทูตเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีนั้น พระบาท

สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงฉลองพระองค์ชุดเสด็จออกพระที่นั่งบุษบกมาลามหาพิมาน เพื่อให้จอห์น กรอว์ฟอร์ด และชาวอังกฤษที่มาในคณะทูตเข้าเฝ้า³⁴

พระแท่นมหาเศวตฉัตร เป็นพระราชบัลลังก์ทองแถมแก้ว ประดิษฐานเหนือพระแท่น ภายใต้พระนพปฎลมหาเศวตฉัตร สร้างในรัชกาลที่ 1 เป็นพระราชบัลลังก์สำหรับสมเด็จพระมหากษัตริย์ประทับในโอกาสที่เสด็จออกมหาสมาคมในการพระราชพิธีสำคัญต่าง ๆ เช่น เสด็จออกมหาสมาคมในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก และออกมหาสมาคมในการพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา เป็นต้น³⁵

พระแท่นมหาเศวตฉัตรนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีความเห็นว่า เดิมคงจะไม่ได้สร้างสำหรับพระที่นั่งองค์นี้ เพราะในพระที่นั่งองค์นี้มีพระที่นั่งบุษบกมาลามหาพิมานเป็นพระราชบัลลังก์อยู่แล้ว เข้าพระทัยว่าคงสร้างขึ้นเป็นพระราชบัลลังก์สำหรับพระที่นั่งอมรินทราภิเษกมหาปราสาท และเมื่อคราวรัชกาลที่ 1 บรมราชาภิเษก ครั้งที่ 2 คงจะประทับออกมหาสมาคมในพระที่นั่งดังกล่าว ต่อมาเมื่อมีพระแท่นประดับมุกอีกองค์หนึ่งแล้ว ก็เก็บพระแท่นมหาเศวตฉัตรองค์นี้ไว้ จะยกออกมาตั้งที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยเฉพาะคราวที่จะเสด็จออกมหาสมาคมในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเท่านั้น ต่อมาในรัชกาลที่ 3 เมื่อได้ยกออกมาตั้งในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแล้วก็ได้ยกเก็บเช่นในรัชกาลก่อน โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งเป็นพระราชบัลลังก์ประจำพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยอีกองค์หนึ่ง³⁶

พระที่นั่งไพศาลทักษิณ

พระที่นั่งไพศาลทักษิณต่อเนื่องกับท้องพระโรงพระที่นั่งจักรพรรดิพิมานทางด้านใต้ สร้างทอดยาวจากทิศตะวันออกไปทิศตะวันตก มีความยาว 35 เมตร กว้าง 8 เมตร มีความสำคัญคือ ใช้เป็นที่ประทับทรงพระสำราญหรือประกอบพระราชกรณียกิจบางประการ เช่น เป็นที่บำเพ็ญพระราชกุศลเป็นการภายในหรือให้เจ้านายฝ่ายในเฝ้าฯ รวมทั้งเป็นที่เสวยอีกด้วย

พระที่นั่งไพศาลทักษิณนี้ เป็นที่ประดิษฐานปูชนียวัตถุที่สำคัญ 3 อย่าง ที่ตอนกลางของพระที่นั่งตรงพระทวารเทวราชมเหศวร เป็นพระวิมานประดิษฐาน “พระสยามเทวาธิราช” เกือบสุดองค์พระที่นั่งด้านทิศตะวันออกตรงหน้าพระทวารที่ลงจากหอพระสุลาลัยพิมาน ประดิษฐานพระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์กึ่งกันพระบวรเศวตฉัตร พระที่นั่งองค์นี้เป็นที่สมเด็จพระมหากษัตริยาธิราชเจ้า ประทับรับน้ำอภิเษกในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ส่วนตอนหน้าพระทวารที่ลงจากหอพระธาตุมณฑลเศียรซึ่งอยู่สุดองค์พระที่นั่งด้านตะวันตก ประดิษฐานพระที่นั่งภัทรบิฐกึ่งกันพระมहाเศวตฉัตร³⁷ พระที่นั่งภัทรบิฐนี้ เป็นที่ ๆ สมเด็จพระ

พระมหากษัตริยาราชเจ้าประทับรับเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ เครื่องบรมราชูปโภคอันเป็นโบราณมงคล รับพระแสงศาสตราวุธและพระแสงอัฐฎาฐ ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ

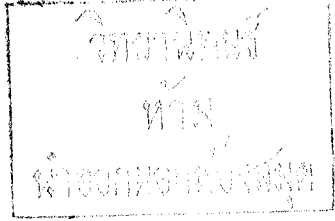
สืบพระราชสันตติวงศ์ ต่อจากสมเด็จพระบรมชนกนาถนั้น ได้ตั้งการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ณ พระที่นั่งในหมู่พระมหามณเฑียรนี้ โดยตั้งพระมณฑปพระกระยาसनารองพระมูรธาภิเษก ที่พระลานข้างท้องพระโรงหน้าพระที่นั่งจักรพรรดิพิมานด้านทิศตะวันออก ส่วนสำคัญของการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ซึ่งได้แก่การรับการถวายน้ำอภิเษก รับการถวายสิริราชสมบัติ รับเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ เครื่องบรมราชาภรณ์ เครื่องบรมราชูปโภค พระแสงอัฐฎาฐ ตลอดจนรับการถวายนพปฎลมหาเศวตฉัตรนั้น ทำภายในพระที่นั่งไพศาลทักษิณทั้งสิ้น พระที่นั่งองค์นี้จึงเป็นพระราชพิธีมณฑลที่สำคัญที่สุดในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก³⁸ การพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในรัชกาลต่อ ๆ มา ก็ได้จัดขึ้น ณ สถานที่เดียวกันนี้ตลอดมา³⁹

พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน

พระที่นั่งองค์นี้เป็นพระวิมานที่บรรทมของสมเด็จพระมหากษัตริยาราชเจ้า เป็นพระที่นั่งองค์ประธานของหมู่พระมหามณเฑียร ก่อสร้างในรูปลักษณะของสถาปัตยกรรมไทยเป็นพระที่นั่งก่ออิฐถือปูน สร้างเป็นสามองค์แฝด เรียงจากทิศตะวันออกไปทิศตะวันตก

พระที่นั่งจักรพรรดิพิมานนี้ องค์ทางทิศตะวันออก เป็นพระวิมานที่บรรทมของสมเด็จพระมหากษัตริยาราชเจ้าโดยเฉพาะ ภายในกั้นพระฉากบุตาดลายทอง แบ่งเป็นห้อง ๆ ห้องในพระฉากด้านเหนือประดิษฐานพระแท่นราชบรรจถรณ์ ซึ่งเคยเป็นพระแท่นบรรทมของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เบื้องหน้าพระแท่นราชบรรจถรณ์ทอดพระแท่นลาด ที่เพดานเหนือพระแท่นราชบรรจถรณ์ แขนวพระนพปฎลมหาเศวตฉัตร ห้องภายในพระฉากด้านใต้เป็นห้องทรงเครื่อง ตั้งพระแท่นพระราชอาสน์ทอดเครื่องทรงพระพักตร์และเครื่องพระสำอาง เบื้องบนกางกั้นด้วยพระนพปฎลมหาเศวตฉัตร

ตามพระราชนิติธรรมประเพณี พระมหากษัตริย์ที่เสด็จขึ้นครองราชสมบัติแล้ว แต่ยังมิได้ทรงรับบรมราชาภิเษก จะไม่เสด็จประทับในพระที่นั่งจักรพรรดิพิมานนี้เป็นอันขาด ต่อเมื่อได้เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติบรมราชาภิเษกตามโบราณราชประเพณี แล้ว จึงจะเสด็จขึ้นประทับได้ โดยจะต้องจัดให้มีการพระราชพิธีเสด็จขึ้นเฉลิมพระราชมณเฑียรต่อเนื่องในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

อพ
ND i 20441
2835 15
๕๙๓๔๔๕
2540
ณ.1

ในอดีต เมื่อเสด็จขึ้นเฉลิมพระราชมณเฑียรแล้ว ก็จะเสด็จประทับอยู่เป็นประจำ ต่อมาเมื่อสมเด็จพระมหากษัตริย์ได้ทรงสถาปนาพระราชฐานที่ประทับขึ้นใหม่สำหรับเป็นที่ประทับตามพระราชอัธยาศัย และตามความเหมาะสมแห่งยุคสมัย จึงมิได้ประทับ ณ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมานเป็นประจำเช่นกาลก่อน แต่ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกก็ต้องจัดให้มีการพระราชพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียร ณ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน พระราชพิธีนี้เป็นพระราชพิธีโบราณมงคล

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 1 - 2 และ 3 เมื่อเสด็จขึ้นเฉลิมพระราชมณเฑียรแล้วก็ประทับ ณ พระที่นั่งองค์นี้เป็นส่วนใหญ่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

รัชกาลที่ 4 ประทับอยู่ตั้งแต่ทรงรับบรมราชาภิเษกเมื่อ พ.ศ. 2394 ถึง พ.ศ. 2402 จึงเสด็จฯ ไปประทับ ณ พระอภิเนาวนิเวศน์ อันเป็นพระราชมณเฑียรที่ได้ทรงสร้างขึ้นใหม่ทางด้านตะวันตกของพระที่นั่งสุทไธสวรรยปราสาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ประทับอยู่ตั้งแต่ทรงรับบรมราชาภิเษก เมื่อ พ.ศ. 2411 ถึง พ.ศ. 2416 จึงเสด็จฯ ไปประทับ ณ พระที่นั่งมูลสถานบรมอาสน์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 เสด็จฯ มาประทับ ณ พระมหารมณเฑียรนี้หลายครั้ง และในปลายรัชกาลก็เสด็จฯ มาประทับและเสด็จสู่สวรรคต ณ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน⁴⁰

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในรัชกาลต่อมา เมื่อเสด็จขึ้นเฉลิมพระราชมณเฑียรแล้วประทับอยู่ 1 ราตรีบ้าง 2 ราตรีบ้าง พอเป็นมงคลฤกษ์ว่าได้เสด็จเข้าที่ในพระมหารมณเฑียรตามจัดเตรียมพร้อมแล้ว จากนั้นได้เสด็จฯ ไปประทับ ณ พระราชมณเฑียรหรือพระราชวังอื่น ๆ ตามพระราชอัธยาศัย⁴¹

เชิงอรรถท้ายบทที่ 2

¹ ม.ร.ว.แสงสุริย์ ลดาวัลย์, พระมหาปราสาทและพระราชมณเฑียรสถานในพระบรมมหาราชวัง (กรุงเทพฯ:สำนักพระราชวัง, 2511), หน้า 11.

² เจ้าพระยาทิพากรวงศ์[จำ บุนนาค], พระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพฯ:กรมศิลปากร, 2531), หน้า 23.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 28.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 59-60.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 22.

⁶ คำว่าอมรินทราภิเษก หรืออินทราภิเษกนี้เรียกกันเป็นสองอย่างยังไม่มียุติ ในพระราชพงสาวดารรัชกาลที่ 3 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์เรียกอมรินทราภิเษกมหาปราสาท ส่วนในโคลงนิราศดีเมืองพม่า สมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาททรงเรียกว่า อินทราภิเษกมหาปราสาท ถ้าเรียกอมรินทราภิเษกก็จะคล้ายกับพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย และคำว่าอินทราภิเษกนี้ก็ตรงกับชื่อฉากลายรดน้ำในสมัยรัชกาลที่ 4 ที่เคยประดิษฐานอยู่ที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ซึ่งเป็นฉากที่เขียนเรื่องราวเกี่ยวกับพระราชพิธีอินทราภิเษกอันเป็นเรื่องราวที่ประกาศถึงความปึกแผ่นแห่งราชอาณาจักร แต่พระราชพิธีนี้ไม่มีปรากฏในสมัยรัตนโกสินทร์ กล่าวจาก มหาวิทยาลัยศิลปากร, มรดกเทศกและการนำเที่ยว (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิมพ์เนส, 2525), หน้า 33.

⁷ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์[จำ บุนนาค], พระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1, หน้า 23.

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 23

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 23

¹⁰ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นทิพากรวงศ์ประวัติ.

¹¹ จุลศักราช 1151 เท่ากับ พุทธศักราช 2332.

¹² โครงการพระราชพงสาวดาร รูปที่ 82 (กรุงเทพฯ:ม.ป.ท., 2465. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระตำรวจเอกพระยาอนุชิตชาญไชย [สาย สิงหเสน]), หน้า 91.

¹³ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์[จำ บุนนาค], พระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1, หน้า 59.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 59.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 60.

¹⁶ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาธรรมาธิราชวรานุภพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 เล่ม 1 (พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2505), หน้า 2.

¹⁷ ม.ร.ว.แสงสุริย์ ลดาวัลย์, พระมหาปราสาทและพระราชมณเฑียรสถานในพระบรมมหาราชวัง, หน้า 58.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 11.

¹⁹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาธรรมาธิราชวรานุภพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 เล่ม 1, หน้า 95-96.

²⁰ พระปรีศัซาย - ขว 2 องค์นี้ ในรัชกาลที่ 6 ได้ซ่อมแซมพระมณเฑียรนี้ขึ้นเป็นที่ประทับจึงได้พระราชทานนามพระปรีศัซายและพระปรีศัขว ว่าพระที่นั่งเทพสถานพิลาส และพระที่นั่งเทพอาสน์พิไลย.

²¹ ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, การศึกษาวิวัฒนาการทางด้านสถาปัตยกรรมในพระบรมมหาราชวัง (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523), หน้า 114.

²² ม.ร.ว.แสงสุริย์ ลดาวัลย์, พระมหาปราสาทและพระราชมณเฑียรสถานในพระบรมมหาราชวัง, หน้า 33-34.

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 16.

²⁵ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค), พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1, หน้า 23.

²⁶ ม.ร.ว.แสงสุริย์ ลดาวัลย์, พระมหาปราสาทและพระราชมณเฑียรสถานในพระบรมมหาราชวัง, หน้า 47. อ้างถึง พระราชานุกิจที่พิมพ์ไว้ในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 2

²⁷ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาธรรมาธิราชวรานุภพ, สำนัสมเด็จ เล่ม 16 (กรุงเทพฯ: คุรุสภา, 2505), หน้า 93.

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 93.

²⁹ ม.ร.ว.แสงสุริย์ ลดาวัลย์, พระมหาปราสาทและพระราชมณเฑียรสถานในพระบรมมหาราชวัง, หน้า 32.

³⁰ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2538), หน้า 45.

³¹ ม.ร.ว.แสงสุริย์ ลดาวัลย์, พระมหาปราสาทและพระราชมณเฑียรสถานในพระบรมมหาราชวัง, หน้า 33.

³² ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรีและคณะ, การศึกษาวิวัฒนาการทางด้านสถาปัตยกรรมในพระบรมมหาราชวัง, หน้า 116.

³ หน้า 117.

³⁴ กรมศิลปากร, “พระราชานุกิจ รัชกาลที่ 5”, พระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5 (พระนคร:คุรุสภา, 2504), หน้า 301.

³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 21

³⁶ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สาส์นสมเด็จ เล่มที่ 16, หน้า 70-74.

³⁷ ม.ร.ว.แสงสุริย์ ลดาวัลย์, พระมหาปราสาทและพระราชมณเฑียรสถานในพระบรมมหาราชวัง, หน้า 18.

³⁸ ม.ร.ว.แสงสุริย์ ลดาวัลย์, พระมหาปราสาทและพระราชมณเฑียรสถานในพระบรมมหาราชวัง, หน้า 17.

³⁹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์(จำ บุนนาค), พระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1, หน้า 107.

⁴⁰ ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรีและคณะ, การศึกษาวิวัฒนาการทางด้านสถาปัตยกรรมในพระบรมมหาราชวัง, หน้า 114.

⁴¹ ม.ร.ว.แสงสุริย์ ลดาวัลย์, พระมหาปราสาทและพระราชมณเฑียรสถานในพระบรมมหาราชวัง, หน้า 15.